

MOLNÁR Gusztáv Oximoron

gondolom, feltétlenül szembesülnünk kell mind a „román”, mind pedig a „magyar” Erdély ideológiáival, hogy dekonstruálva és megfelelően értelmezve azokat, szót tudjunk érteni egymással, és képesek legyünk azoknak a közös értékeknek és céloknak a megfogalmazására, amelyeket valamennyien vállalhatunk.

E cikk arra kíván rámutatni, hogy eddig sem az erdélyi, sem a magyarországi kulturális és politikai elit nem tartotta szükségesnek a „magyar Erdély”-konceptióval *mint a sajátjával* való szembesülést, és – ami ebből logikusan következik – az erdélyi románok rendi, majd polgári alapon követelt egyenrangúságának megtagadása miatti morális felelősséggel. Az a tény, hogy egy, a történelem által visszavonhatatlanul elsodort hagyományról van itt szó, amelyhez „nekünk” immár semmi közünk, nem mentesít a szembesülés kötelessége alól. Csak addig és annyiban van közünk hozzá, ameddig és amennyiben vállaljuk azt, hogy magyarok vagyunk.

Pontosan ennek a vállalásnak a jegyében kell szembesülnünk mind a magyar szupremácia Erdélyre kivetített állampolitikai tradícióval *mint a saját múltunkkal*, mind a „magyar Erdély” felfogásának egy különös – kisebbségi, éppenséggel a hatalomnélküliség által legitimált – válfajával, amelyet jelen számunkban Makkai Sándor *Magunk revíziója* című, 1998-ban Csíkszeredában újraközölt művéből vett néhány jellemző részletet illusztrálunk. Ez a koncepció Erdélyben belül egy külön kisebbségi magyar társadalmat tételez, és a többségi nacionalizmusnak köszönhetően, mintegy annak védőszárnyai alatt megbújva tudott máig megmaradni mint kulturális és politikaikailag egyaránt releváns ideológia.

Mi volt tehát a „magyar Erdély” e században számos változatban megjelenő és ható hitének és ideológiájának legfőbb jellemvonása? Nos, bármilyen kellemetlen is ez, meg kell állapítanunk, hogy nem a románellenesség, vagy a kultúrfőleni örökös és alaplatlan hangoztatása, vagy bármilyen más „egyes” korlátoltság és ostobaság, hanem két még ezeknél is kellemetlenebb rossz tulajdonságunk: egyfelől a következtetlenség és az állhatatlanság, másfelől a realitásérzék teljes hiánya...

Az alábbiakban két kiragadott példával szeretném illusztrálni, hogyan sikerült a két háború közötti magyar politikai és szellemi élet néhány kiválóságának az erdélyiség gondolatát megfosztania hitelétől. Ezek a példák azt bizonyítják, hogy valahányszor birtokon belül voltunk, semmibe vettük az erdélyiség legteljesebb követelményeit, hogy aztán patetikus mozdulatokkal a transzvilvanizmus mentőövébe kapaszkodjunk, amikor csatát veszítettünk.

Az ősi erdélyi nemesi családból származó gróf Bethlen István, a két háború közötti magyarországi politika legnagyobb formátumú egyénisége volt. 1921 és '31 között magyar miniszterelnök, később is Horthy legbensőbb köréhez tartozik, a náciellenes és nyugatbarát politikai irányzatok vezéralakja, 1944-ben a Gestapo elől bujkál, hogy végül a Szovjetunióba hurcolják el. Ott is hal meg, valamikor a negyvenes évek végén. Bethlen 1913-ban az alábbi érvekkel utasította el a magyar választójog akkor már régóta esedékes reformját: „Semmiféle olyan választójogi törvényt el nem fogadhatunk, amely Erdélynek egyetlenegy magyar vármegyéjétől okáig adja át. Semmiféle választójogi törvényt el nem fogadhatunk mindaddig, amíg teljes apodikikus bizonyosságot nem szereztünk magunknak arról, hogy vármegyéinkben a magyarság vezető szerepe (...) kétségessé nem tétetik. Törhetetlenül ragaszkodunk erdélyi magyarságunk mai nemzeti birtokállományához, és azt semmiféle teóriának, semmiféle párttaktikának, semmiféle érdeknek, semmiféle akaratnak, bárhonnan jöjjön, fel nem áldozzuk. Ez létérdeünk. (...) És ehhez ragaszkodunk szent jogunk, melyet jogfosztás nélkül senki tőlünk el nem vehet, csak durva erőszak útján. Ez történelmi jogunk, mert apáink az [1848-as] uniótörvényt (...) azon hitben,

el. Sajnos nemcsak holmi „közönséges” autoritarizmusok egybeeséséről van itt szó, hanem jóval mélyebb gyökerű affinitásról: Makkai egy 1940. augusztusában megjelent tanulmányában leplezetlen szimpátiával ír a Vágárdáról. „Ez a mozgalom – írja –, melyben a román egyházak lelkesítésének legjobbjai vettek részt Zelea Codreanu körül, a néphez tért vissza, a román néplélekhez, és pedig annak misztikus, vallásos gyökeréhez, s abból táplálkozó nemzeti hivatástudatot akart ébreszteni és felerősíteni benne, azzal a céllal, hogy a román nép, erkölcsileg is megújulva, maga vegye kezébe sorsa intézését, s önmagára ismerve, alakítsa ki sajátos, öncélú állami és nemzeti jövődjét.”⁸

1942-ben, amikor Magyarország 14 és fél millió lakosából 22,5% volt nemzetiségi (ebből 7,5% azaz több mint egy millió román), Makkai, „a keresztény magartartás tisztaságára, nyíltságára, becsületességére és önzetlenségére” gondolva kijelentette, hogy „örökre szakítanunk kell a »kisebbségi kategória« fájdalmasan megtapasztalt, az emberi méltóságot megalázó merényletével, a másod, harmad és tizedrangú emberré súlyosítás módszerével”. Nem, Magyarországon nem lehetnek kisebbségek, csak „nemzetiségek”, akik tudatában vannak annak, hogy „emberhez méltó életet itt ők is csak magyar vezetés, irányítás és nevelés mellett élhetnek”. Igaz, hogy „egyetlen nemzetiség külön, kollektív létevényt sem ismerhetjük el”, de a „nemzetiségi egység a magyar nemzeti sorsközösség mindenben teljes jogú tagjává lehet”. Természetesen erőszakkal senkit sem fognak erre kényszeríteni. Amennyiben vannak olyanok, akiknek az önkéntes beolvadás lelkiismereti problémát okoz, „nincs más hátra, mint hogy elváljanak és eltávozzanak az országból”. Ami a nemzetiségek „tömegét, népi rétegeit” illeti, azok „másnyelvűek és sajátos életmódúak” maradhatnak. Csak éppen nemzeti öntudatuk, saját nemzeti elitjük nem lehet. Így fogja Makkai Sándor víziója szerint „a magyar nemzeti állam megalapozott és békeséges egységben, minden kénszernél sokkal maradandóbban összetartani minden tagját és népét”.

1944 nyarán papírra vetett kéziratosszövegei önéletrajzában Makkai a következőket írta a transzvilvanizmus kapcsolatos álláspontjáról: „Még 1925-ben amellett foglaltam állást, hogy a magyarság szempontjából külön erdélyiség, erdélyi szellem nincs. (...) Az értékekben megnyilvánuló örök magyarsághoz való erdélyi hűséget hirdetem, ez volt az én »transzvilvanizmusom« értelme. (...) Olyan politikai értelmű transzvilvanizmusban, mely a három erdélyi népek, a románok, magyarok és szárszék erdélyi akaratból létesülő külön államát egyesülésemeltemléte s próbálta előkészíteni, s amilyen legalább egy időben például a Kós Károly is volt, sohasem hittem. Ismertem Bethlen Istvánnak angliai előadásában körvonalazott elgondolását egy külön Erdélyről, azonban ennek meggyőződésem szerint az ő elgondolásában csakis a magyarság szellemi s majd politikai fölényét biztosítani hivatott átmeneti értelme volt.”¹¹

Pár hónappal később, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az Észak-Erdély fölötti magyar uralom nem tartható fenn tovább, és Debrecenben, ahol élt, a szovjetek jóváhagyásával megalkult az ideiglenes magyar kormány, Makkai kidolgozza az *Erdély mint önálló állam* című tervezetét. Ebben többek között az alábbiakat olvashatjuk: „Erdély államformája a köztársaság lenne, melynek élén az évenként választandó elnök áll, és pedig sorrend szerint a román, magyar, német népből választva. Az elnök mellett két alelnök lenne, a másik két népből választva. Az elnökség a köztársasági tanáccsal együtt kormányozza az államot. A köztársasági tanács tagjai mint reszortminiszterek működnek. Az államon belül az egyes népek számára területi autonómiák alakítatnak.”¹² Mint afféle „realista” keresztény, a függetlenséget egészen biztosan nem úgy képzelte el, mint Kós Károly, azaz „erdélyi akarattal”, hanem a bécsi döntés analógiájára. Kós erdélyiségét ő „tulajdonképpen egy hit”-nek tekintette, amelyet egyik korábbi cikkében az Írás szavaival a következőképpen jellemezett: „Reményelt dolgoknak valósága és a nem látottakról való meggyőződés.” Makkai pseudo-keresztény perspektívájából erről „a tulajdonképpeni hit”-ről, amely az embernek a létezővel szembeni erendendő szabadságára épít, csak az lehet mondani, amit ő mondott 1937-ben: „időileg önámításnak látszik”.¹³

*
Bocscai István, az „erdélyi szellem” később jelképpé magasztosult alakja, egyik 1600. januárjában a Bihar megyei Szentjobb városán kelt levelében Báthory István leng királyt idézi, aki mint Erdély fejedelme, igencsak jól megismerhette „az erdélyiek erkölcsit és természetét”. „Ha erdélyi emberrel beszélés – mondotta Báthory egyik hűséges emberének – mindig gondolj rá, hogy erdélyivel van dolgod.”¹⁴ Persze ott, hol „a Szarmán néhanap egy szerencsétlen ország”, mely fölött három-négy király veszekszik, s nem lehet soha tudni, ki lesz az közöttük, ki végül is „elkötö a csacsit”¹⁵, nem alakulhatott ki a rendíthetetlen elvhűség tradíciója. Később, amikor már csak két „lator” maradt a ringben, úgy tűnik, még nehezebb lett következtetésnek maradni. Most, hogy immár senki sem próbálhatja meg *kívülről* elragadni talán van rá némi esély, hogy Erdély végre a maga gazdája legyen. Ennek azonban elengedhetetlen előfeltétele, hogy ne a nemzeti „szellemek” és politikák kizárólagos logikája érvényesüljön Erdélyben, hanem a világosan és mindenki számára érthetően meghatározható erdélyiség konszenzusos logikája a provincia közéletében.

¹ Életről és politikai pályafutásáról lásd Romsics Ignác: *Bethlen István*. Politikai életrajz, Budapest, 1991.

² „Magyar vármegye” alatt itt természetesen nem magyar többségű megye, hanem a románok számára hátrányos speciális erdélyi választójogi törvény miatt kialakított többségi magyar politikai képviselet értendő.

³ Bethlen István: A választójog reformja és Erdély (1913), in: *Válogatott politikai írások és beszédek*, szerk. Romsics Ignác, Budapest, 2000, 34-41.

⁴ Bethlen István: Az erdélyi kérdés (1933), in: *Válogatott politikai írások és beszédek*, 311; 314.

⁵ Makkai Sándor: Az erdélyi szellem (1925), in: *Az élet kérdéseit*. Tanulmányok, I., Budapest, 1935, 78-79.

⁶ Makkai repatriálásáról és a kisebbségi helyzet politikai és erkölcsi lehetőségéről szóló 1936-os tanulmánya által kiváltott vitáról lásd: *Nem lehet*. A kisebbségi sors vitája. Válogatta Cseke Péter és Molnár Gusztáv, Budapest, 1989.

⁷ Makkai Sándor: Tudomány és fegyverrel (Arte et Marte). A nemzetnevelés terve, Budapest, 1939, 10.

⁸ Makkai Sándor: Erdélyi társadalmi, in: Erdély, a Magyar Történelmi Társulat kiadványa, Budapest, 1940, 266.

⁹ Vö.: Magyarország területi gyarapodása. 1938-1941, in: *Köztes-Európa*. 1763-1993. Térképgyűjtemény. Összeállította Pándi Lajos, Budapest, 1995, 486-487.

¹⁰ Makkai Sándor: A nemzetiségi kérdés szabályozásának lelki feltételei. Láthatár, 1942/10, 227-228.

¹¹ Makkai Sándor: *Szolgálatom*. Kiadatlan kézirat, 74.

¹² Makkai Sándor: *Erdély mint önálló állam*. Kiadatlan kézirat, 3.

¹³ Makkai Sándor: Kós Károly, *Magyar Út*, 1937/15.

¹⁴ Bocscai István: *Levelek*. Szerk. Benda Kálmán, Európa-Kriterion, 1992, 70.

¹⁵ La Fontaine: *A tolvajok és a számár* (Les Voleurs et l'Ane). Rónay György fordítása.

PROVINCIA
www.provincia.ro

ELNÖKSÉGI BIZOTTSÁG:
Ágoston Hugó
Bakk Miklós
Mircea Boari

Al. Cistelean (felelős szerkesztő)
Marius Cosmeanu
Caius Dobrescu
Sabina Fati
Marius Lazar

Molnár Gusztáv (felelős szerkesztő)
Ovidiu Pecican
Traian Ștef
Szokoly Elek
Daniel Vighi

Hadházy Zsuzsa (olvasószerkesztő)

ADMINISTRÁCIÓ:
Ádám Gábor

LAPTÉRY:
Könczy Elemér

Cím: 3400 Kolozsvár, Tebei u. 21
tel: 064-420-490, fax: 064-420-470
e-mail: gmolnar@edrc.osf.ro

A Provincia a Nyílt Társadalom Alapítvány támogatásával, a Kronika napilap mellékleteként havonta jelenik meg.